

ਲਿਪੀ ਉਹਲੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ

- ਮੰਗਤ ਰਾਏ ਭਾਰਦਵਾਜ, ਵਿਲਨਹਾਲ, ਇੰਗਲੈਂਡ -

ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਅਕਸਰ ਕਈ ਸੂਖਮ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਸਲੇ ਦੇ ਉਹਲਿਓਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ 'ਨਿਸੋਤ' (www.nisot.com) ਦੇ ਅਪ੍ਰੈਲ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਸੁਤੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਦਾ ਲੇਖ 'ਮਸਲਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ' ਹੈ, ਜੋ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਨਾਲ ਨੱਕੋ ਨੱਕੋ ਭਰਿਆ ਲੇਖ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਲਿਪੀ ਬਾਰੇ ਸੋਝਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਅਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। (ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੇਖ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਵਿਚ ਵੀ ਛਪਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਸਿਰਫ 'ਨਿਸੋਤ' ਵਾਲਾ ਲੇਖ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਲੇਖ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਹਵਾਲੇ ਦਿਆਂਗਾ)। ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਬਖੀਏ ਉਧੇੜਨ (ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੂਰ ਸਾਹਬ "ਡੀਕੰਸਟ੍ਰਕਸ਼ਨ" ਆਖਦੇ ਹਨ) ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਹੱਥਕੰਡੇ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਹਨ - (1) ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰੋ, (2) ਇਕ ਦੋ ਸੱਚੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਯਕੀਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰੋ, (3) ਅੱਧ ਸੱਚ ਜਾਂ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਕਦਮ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰੋ, ਅਤੇ (4) ਨਿਰਾ ਕੂੜ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਝੂਠੇ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰੋ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਕਦੇ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ। (ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ)। ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਇਸ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਘਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹਨੂੰ ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਮੇਰਾ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਉਸ ਅੱਧ ਸੱਚ ਅਤੇ ਕੂੜ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ ਜੋ ਨੂਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਲੋਕ ਠੀਕ ਸਮਝਦੇ ਹੋਣ। ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੱਖਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਵਾਧੂ ਅੱਖਰ ਵੀ ਹਨ। (ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਵਾਧੂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਅੱਖਰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ‘ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ ਵਿਚ ਵਰਤਣ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਲਾ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ ਤੋਂ ਬਣਵਾਏ ਸਨ)। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਬਾਰੇ ਜੋ ਡਰ ਨੂਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਨਿਰਮੂਲ ਹਨ। ਹਾਂ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪਵਾਉਣ ਦਾ ਮੈਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨੂਰ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਇਹ ਗੱਲ ਨੂਰ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਮਹਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਹਰਕਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਸੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨਾ

“ੴ ਨੂੰ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ... ਜਦੋਂ ਇਸਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ੴ ਜਿਸ ਅਨੰਨਤਾ, ਪਾਰਗਮਤਾ, ਅਕਾਲ, ਪਰਕਾਲ, ਭਵਿੱਖਮੁਖਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਢਾਲਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਚਿਨ੍ਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਦਿ ਬਿੰਦੂ ਹੈ।” - ਨੂਰ

ਇਸ ਸੱਚ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਝਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਦੀ ਲੋੜ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਈ। ਮੈਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਮੈਂ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ ਦੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੀ ਡੀ’ ’ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਰੂਪਾਂਤਰ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਉਸ ਵਿਚ “ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ” ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਯਾਨੀ ੴ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਸਮਝਦਾਰ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਨਾ ਕਦੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਹਉਏ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰੀ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ (ਅਤੇ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਵੀ) ਪਵਿੱਤਰ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸਾਡਾ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ੴ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦਾ ਜੋ ਭਾਵ-ਭਿੰਨਾ ਅਰਥ ਨੂਰ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਦੇ ਮਗਰ ਖੁਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿੱਖ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਛਾਪਣ ਵਿਰੁੱਧ

ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਹੀ ਹਮਲਾ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਹਨਾਂ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ (ਜਿਹਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ), ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ। ਅਜਿਹੀ ਦਲੀਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਹੋਏਗਾ, ਇਹਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਚਰਨ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਪੁੰਨ ਕਾਰਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਰਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ, ਵਿਨੋਬਾ ਭਾਵੇ ਅਤੇ ਆਚਾਰਯ ਰਜਨੀਸ਼ ਵਰਗੇ ਅਨੇਕ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ।

ਅੱਧ ਸੱਚ

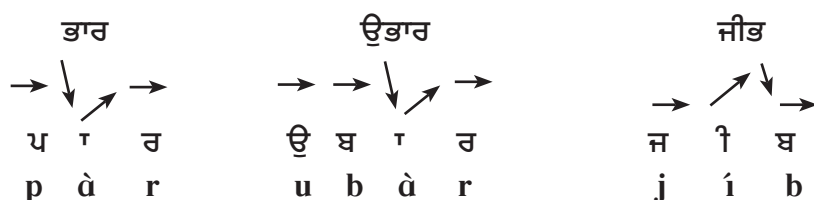
“ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਬ੍ਰਹਮੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਣੀ। ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਬ੍ਰਹਮੀ 'ਚੋਂ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਅਧੂਰਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਜਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਉਘੜਦੀ। ... ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦਿਆਂ ਟੋਨਲ ਉਚਾਰ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੂਜੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਉਚਾਰ ਟੋਨਲ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ... ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਜਾਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖ ਕੇ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਵੱਖਰੀ ਭਾਂਤ ਦੇ ਉਚਾਰ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।”
- ਨੂਰ

ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀ 'ਚੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹੋਰ ਲਿਪੀਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਸਰਾਸਰ ਗ਼ਲਤ ਹੈ (ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਕਲਗੀ ਸਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲਈ) ਕਿ ਕਿਸੇ ਲਿਪੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਕੋਈ ਰਿਕਾਰਡ ਜਾਂ ਸੀ ਡੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ “ਟੋਨਲ” ਉਚਾਰ, ਇਹਦੇ

ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਉਚਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਨੂਰ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਅਣਜਾਣ ਹੋਣ ਦਾ ਨਾਟਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀਆਂ ਹਨ।

ਰੋਮਨ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਰੇ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ch ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ 'ਚ' ਜਾਂ 'ਕ', ਫ੍ਰੈਂਚ ਵਿਚ 'ਸ਼' ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ 'ਖ਼' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਹਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਉਚਾਰਣ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਫ੍ਰੈਂਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਕਹੇ ਕਿ ch ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਸ਼' ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਇਹਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਗ਼ਲਤ ਗੱਲ ਹੋਏਗੀ। ਜੇ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਰਮਨ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ch ਦਾ ਉਚਾਰਣ 'ਖ਼' ਕਰੇਗਾ, ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 'ਕ' ਜਾਂ 'ਚ' ਬੋਲੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬੋਲਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਰਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਅਰਬੀ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਖ ਹਨ, ਪਰ ਜਦ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਰਕੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਅਰਬੀ ਲਿਪੀ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਅਰਬੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅਰਬੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ "ਲੱਥ" ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ "ਜੁੜ" ਗਈਆਂ। ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਜਦ ਤੁਰਕੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਅਰਬੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਤੁਰਕੀ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਰੋਮਨ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ "ਜੁੜ" ਗਈਆਂ। ਅਰਬੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰਾਂ ض ط ز ؛ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਵੱਖਰੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸਨ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ 'ਜ਼' ਹੀ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਰਬੀ ਤੋਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਆਏ ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅੱਖਰ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਈਰਾਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ 'ਜ਼' ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ "ਲੱਥ" ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ 'ਜ਼' ਦੀ ਆਵਾਜ਼ "ਜੁੜ" ਗਈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲਾ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ 'ਘ', 'ਝ', 'ਛ', 'ਧ' ਅਤੇ 'ਭ' ਨਾਲ ਟੋਨਾਂ ਅਤੇ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਦੇ 'ਬ', 'ਝ', 'ਛ', 'ਥ' ਅਤੇ 'ਭ' ਨਾਲ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕਿਹੜੇ ਸੁਪਰਗਲੂਅ ਨਾਲ "ਜੁੜੀਆਂ" ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਲੱਥ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਨਵੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ "ਜੁੜ" ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕੋਰੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਜਾਬੀ ਟੋਨਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਕੁਝ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਟੋਨਲ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਜੁੜ" ਗਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਪੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਟੋਨਲ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਟੋਨਲ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਟੋਨਲ ਨਹੀਂ।

ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਟੋਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ‘ਘ’, ‘ਝ’, ‘ਢ’, ‘ਧ’ ਅਤੇ ‘ਭ’ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਅੱਜ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ‘ਬ’, ‘ਝ’, ‘ਫ’, ‘ਖ’ ਅਤੇ ‘ਖ’ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਧੁਨੀਆਂ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਵੇਲੇ ਸਾਹ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਪ੍ਰਾਣ ਸਾਹ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ)। ਪਰ ਹੁਣ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਹ ਉਚਾਰਣ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਸਗੋਂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੁਰ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨੀਵੀਂ ਜਾਂ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਖਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅੱਖਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਵੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਫੋਨੈਟਿਕ ਅਲਫਾਬੈੱਟ (ਆਈ ਪੀ ਏ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਹ ਉਚਾਰਣ ਅੱਜ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹਨ। ‘ਭ’ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹਿੰਦੀ ਵਰਗੀ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਆਵਾਜ਼ (ਜਿਹਨੂੰ ਆਈ ਪੀ ਏ ਵਿਚ b^h ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ), ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਂਵਾਂ ‘ਤੇ ਇਹਦੀ ਆਵਾਜ਼ ‘ਪ’ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੁਰ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਂਵਾਂ ‘ਤੇ ਇਹਦੀ ਆਵਾਜ਼ ‘ਬ’ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਜਾਂ ਉੱਚੀ ਟੋਨ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੁਰ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਲੱਗਣ ਵੇਲੇ ਗਲੇ ਦੇ ਪੱਠੇ ਸਖਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਹ ਆਉਣ ਦਾ ਰਾਹ ਤੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੁਰ ਤੰਤੂਆਂ (ਵੋਕਲ ਕੋਰਡਜ਼) ਵਾਲੀ ਥਾਂ (ਲੈਰਿੰਕਸ) ਇਕ ਖਾਸ ਕੋਣ ‘ਤੇ ਟੇਢੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਆਵਾਜ਼ ਕੁਝ ਕੱਸੀ ਹੋਈ ਸੁਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕਦਮ ਕੁਝ ਉੱਚੀ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਆਮ ਸੁਰ ਨਾਲੋਂ ਦੋ ਸੁਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੱਧਰ ‘ਤੇ ਆਉਣ ਦੀ ਇਹਦੀ ਸਪੀਡ ਨੀਵੀਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸਪੀਡ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟੋਨ ਵਾਲੇ ਸੁਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਥੋੜੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਅੱਧੇ ਕੁ ਸਕਿੰਟ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਕੰਨ ਇਹ ਸਭ ਪਛਾਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉੱਚੀ ਟੋਨ ਲੱਗਣ ਵੇਲੇ ਆਵਾਜ਼ ਚਾਰ ਸੁਰਾਂ ਉੱਚੀ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਇਕਦਮ ਹੇਠਾਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਹੇਠਾਂ ਆਉਣ ਦੀ ਸਪੀਡ ਉੱਪਰ ਜਾਣ ਦੀ ਸਪੀਡ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟੋਨ ਵਾਲੇ ਸੁਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਕੁਝ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਘੁਸਰ ਮੁਸਰ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੁਰ ਤਾਂ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਕੱਸੀ ਹੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਸੁਰ ਦੀ ਘਟੀ ਜਾਂ ਵਧੀ ਹੋਈ ਲੰਬਾਈ ਟੋਨ ਦੀ ਹੋਂਦ

ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ 'ਭ' ਅੱਖਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਉਹੋ ਕੁਝ 'ਧ', 'ਝ', 'ਢ' ਅਤੇ 'ਧ' ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵੀ, ਅਤੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ 'ਹ' ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਟੋਨ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਫੋਨੈਟਿਕਸ ਲੈਬ ਵਿਚ ਖੁਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੰਡਨ ਦੇ ਮਿਡਲਸੈਕਸ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸੰਨ 1979 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕੁਝ ਟੋਨਲ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਗਲੇ ਦੇ ਐਕਸ-ਰੇਅ ਕਰਵਾਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਦੁਆਬੀਆ ਹਾਂ। ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਟੋਨਾਂ ਇਹਦੇ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਆਮ ਤਸਵੀਰ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਕਹਾਣੀ ਬਹੁਤ ਟੈਕਨੀਕਲ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਪੰਜ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਅੱਖਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਦੇ ਕੋਈ ਹੋਰ। (ਕਈ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਵਿਚ 'ਹ' ਕਾਇਮ ਹੈ ਪਰ ਬੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ)। ਟੋਨਲ ਸੁਰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਉਸ ਸੁਰ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜਿਹਦੇ 'ਤੇ ਬਲ (ਸਟ੍ਰੈੱਸ) ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੋਨ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੱਖਰ ਜਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ 'ਘ', 'ਝ', 'ਢ', 'ਧ' ਅਤੇ 'ਭ' ਨਾਲ ਕਿਹੜੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ "ਜੁੜੀਆਂ" ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਬਲ ਅਨੁਸਾਰ ਥਾਂ ਬਦਲ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਟੋਨਾਂ ਕਾਹਦੇ ਨਾਲ "ਜੁੜੀਆਂ" ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ। "ਧਨਾਸਰੀ" ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਜੇ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ 'ਧ' ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਟੋਨ d^hanasari ਬੋਲਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਸਲਾ ਨਹੀਂ (ਹਰਸੂ 'ਅ' ਜਾਂ ਮੁਕਤਾ ਲਗ ਨੂੰ ਆਈ ਪੀ ਏ ਵਿਚ ੩ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ਪਰ ਜੇ ਇਹਨੂੰ ਟੋਨ ਦੇ ਨਾਲ tanàsari ਉਚਾਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ 'ਧ' ਦਾ ਉਚਾਰਣ 'ਤ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਅਗਲੇ ਸਿਲੇਬਲ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ 'ਨ' ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੁਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਅਤੇ ਤੰਗ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਮ ਵਰਗਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਸੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਸ਼ਾਵਿਗਿਆਨੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਟੋਨ ਪੂਰੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਹੜੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਟੋਨ "ਜੁੜੀ" ਹੋਈ ਹੈ, ਇਹਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਖੇਤਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਟੰਗ ਅੜਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਦਾ ਜਲੂਸ ਨਹੀਂ ਕਢਵਾਉਣ ਚਾਹੀਦਾ।

ਪਰ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਟੋਨ ਕਿਸ ਸਦੀ ਵਿਚ ਆਈ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ (ਪਰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ) ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੀ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਸਨ, ਟੋਨਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਜਦ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ (ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ

ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਵੱਧ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ) ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹਦੇ ‘ਧ’, ‘ਝ’, ‘ਢ’, ‘ਧ’ ਅਤੇ ‘ਭ’ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਂਗ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਸਨ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸਰਾਸਰ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ‘ਧ’, ‘ਝ’, ‘ਢ’, ‘ਧ’ ਅਤੇ ‘ਭ’ ਨਾਲ ਟੋਨਲ ਉਚਾਰਣ ਹੁਣ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ “ਜੁੜ” ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਲਿਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ‘ਬ’, ‘ਝ’, ‘ਢ’, ‘ਧ’ ਅਤੇ ‘ਭ’ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਵਰਤ ਲਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਟੋਨਲ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਜਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਵੱਧ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿਚ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਮਸਕੀਨ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਛੱਡ ਕੇ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਜਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਅਪਣਾ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ?

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ‘ਧ’, ‘ਝ’, ‘ਢ’, ‘ਧ’ ਅਤੇ ‘ਭ’ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ‘ਦੋ ਚਸ਼ਮੀ ਹੇ’ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰ ਇਹ ਹਨ:

ਯ ਝ ਢ ਧ ਭ
ਘ ਝ ਢ ਧ ਭ

ਜੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਰੇਡੀਓ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ੁੰਝ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਟੋਨਲ ਢੰਗ ਨਾਲ pài ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਢੰਗ ਨਾਲ b^hai ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਝੰਗ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ੁੰਝ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ b^hai ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਨੂਰ ਦੀ ਦਲੀਲ ਮੰਨ ਲਈ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਲਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਲਈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਵੱਧ ਠੀਕ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਟੋਨਲ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੁਰ ਦਾ ਮੇਲ ਰਾਗ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਚੰਗੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਕ ਉੱਥੇ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ਤੁਸੀਂ ਦੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗਾਏ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੋ (ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਸਾਈਟ www.anandpursahib.org 'ਤੇ)। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਰਾਗੀ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਟੋਨਲ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚੀ ਆਰਤੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ ਵਿਚ ਗਾਈ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਬ “ਭਵ ਖੰਡਨਾ” ਵਾਲਾ “ਭਵ” ਸ਼ਬਦ ਟੋਨਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਥੇ ਰਾਗ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਟੋਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ। ਪਰ “ਭੇਰੀ” ਅਤੇ “ਭਾਵੈ” ਵਿਚ ਉਹ ‘ਭ’ ਨੂੰ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਗ ਨੂੰ ਬੇਸੁਰਾ ਹੋਣੋਂ ਰੋਕਣ

ਲਈ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਟੋਨਲ ਉਚਾਰਣ ਛੱਡਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰਾਗ ਮਾਝ ਦੇ ਸ਼ਬਦ “ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਤੇਰੀ” ਵਿਚ “ਧਾਰੀ” ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਪਹਿਲਾਂ ਟੋਨਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉੱਚੇ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਆਲਾਪ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ‘ਧ’ ਨਾਲ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਟੋਨਲ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੈਂ ਸੌ ਫੀ ਸਦੀ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ “ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲੁ” ਆਰਤੀ ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ ਵਿਚ ਖੁਦ ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਟੋਨਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਿਆ ਹੋਏਗਾ। ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ, ਜੈਦੇਵ ਜੀ, ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਪੀਪਾ ਜੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਟੋਨਲ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਟੋਨਲ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ (ਨੂਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ) ਵਿਚ ਲਿਖਣਾ ਗ਼ਲਤ ਗੱਲ ਹੈ? ਅਸਲ ਵਿਚ ਨੂਰ ਦੀ ਉੱਪਰ ਦੱਸੀ ਦਲੀਲ ਬਿਲਕੁਲ ਗ਼ਲਤ ਅਤੇ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਜੀ, ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ, ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਡਮੁੱਲਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਬ ਵਿਚ ਸਾਂਭਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਭਾਸ਼ਾਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਬੰਗਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੁਨੀਤੀ ਕੁਮਾਰ ਚੈਟਰਜੀ ਨੇ ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਵੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ (ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਪੰਡਿਤ ਜਸਰਾਜ) ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਛਪਵਾਉਣ ਦੀ ਨੂਰ ਦੀ ਦਲੀਲ ਮੰਨ ਲੈਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਏਗਾ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨਾ ਦੇਣਾ।

ਕੁਝ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ

“... ‘ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ’ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਉਚਾਰ ਵਾਲੇ ਬੋਲਦੇ ਦੇਖੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸਤਿਨਾਮੁ ਨੂੰ ਸਤੀਨਾਮੁ, ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨੂੰ ਕਰਤਾਪੁਰਖੁ, ਨਿਰਭਉ ਨੂੰ ਨਿਰਬਉ, ਨਿਰਵੈਰੁ ਨੂੰ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਨੂੰ ਅਜੂਨੀ ਸੈਥੰ ਬੋਲਦੇ ਦੇਖੇ ਗਏ ਹਨ। ‘ਭ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਬ’ ਦਾ ਉਚਾਰ ਟੋਨਲ ਉਚਾਰ ਤੋਂ ਟੁੱਟਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਲੇ ਸ਼ਬਦ ਥੱਲੇ ਔਕੜ ਦੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਜੋ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਉਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ‘ਗੁਰਮੁਖਿ’ ਦੇ ਉਚਾਰ ਸਮੇਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।” - ਨੂਰ

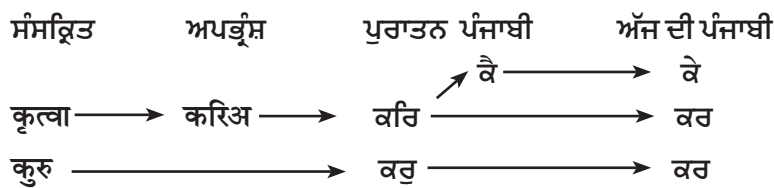
ਇਸ ਦਲੀਲ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇਕ ਅਰਥ ਇਹ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਛਾਪਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ “ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਉਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ”। ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ “ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।” ਅਜਿਹੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸੱਚਾ ਅਤੇ ਸੁੱਚਾ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਮੇਰਾ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦਲੀਲ ਸਰਾਸਰ ਕੂੜ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਲੇਖ ਦੇ ਅਗਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ “ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਜੁੜੇ” ਪਾਠਕ ਜ਼ਰਾ ਸੋਚਣ ਕਿ ਕੀ ਉਹ “ਅੰਤਲੇ ਸ਼ਬਦ ਥੱਲੇ ਔਂਕੜ ਦੀ ਵਿਆਕਰਣ ਚੇਤਨਾ” ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ‘ਕਰਿ’ ਅਤੇ ‘ਕਰੁ’ ਕ੍ਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਸਮਝਦੇ ਹੋ? ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿੰਨੇ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ‘ਸਤਿਨਾਮੁ’ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਔਂਕੜ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੈਂ “ਸਤਿਨਾਮੁ” ਦਾ ਉਚਾਰਣ “ਸੱਤਨਾਮ” ਜਾਂ “ਸਤਨਾਮ” ਸੁਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ‘ਸ਼ਬਦਾਂਤਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ’ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮੇਰਾ ਵੀ ਵਿਰਸਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਮੇਰੀ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਮੇਰੀ ਵੀ ਲਿਪੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹੱਕ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਹਰਸੂ (ਛੋਟੇ) ਸੂਰ ‘ਇ’ ਅਤੇ ‘ਉ’ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਜਾਂ ਔਂਕੜ ਦੀ ਲਗ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਇਸ ‘ਸ਼ਬਦਾਂਤਕ ਹਰਸੂ ਸੂਰ’ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ ਕੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਜਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਵਿਆਕਰਣਕ ਮਹੱਤਵ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰਕ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਆ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕਾਲ ਜਾਂ ਮੂਡ ਦਾ ਪਤਾ ‘ਸ਼ਬਦਾਂਤਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ’ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ “ਕਰਿ” ਕ੍ਰਿਆ ਰੂਪ ਦਾ ਅਰਥ ਸੀ “ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਕਰਨਾ” (ਜਿਹਨੂੰ ਅੱਜ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ “ਕਰ ਕੇ” ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ - “ਬਹੁ ਭੇਖ ਕਰਿ ਭਰਮਾਈਐ ਮਨਿ ਹਿਰਦੈ ਕਪਟੁ ਕਮਾਇ” (ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੩ ਘਰੁ ੧, ਪੰਨਾ ੨੬) (“ਬਹੁਤ ਭੇਖ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਮਨ

ਵਿਚ ਖੋਟ **ਕਮਾ ਕੇ** (ਖੁਦ ਹੀ) ਭਟਕਣਾ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਈਦਾ ਹੈ”)। “ਕਰੁ” ਦਾ ਅਰਥ ਸੀ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਣਾ - “ਮਾਨਸ ਦੇਹ ਬਹੁਰਿ ਨਹ ਪਾਵੈ ਕਛੁ ਉਪਾਇ ਮੁਕਤਿ ਕਾ **ਕਰੁ** ਰੇ।” (ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੯, ਪੰਨਾ ੨੨੦) “((ਹੇ ਮਨੁੱਖ!) ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਫਿਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲੱਭਣਾ, (ਇਹਨਾਂ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ) ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਉਪਾਇ **ਕਰਾ**”)।

ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਇਤਿਹਾਸ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ

“ਕਰਿ” ਅਤੇ “ਕੈ” ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਇਹਨੂੰ “ਕਰ ਕੇ” ਬੋਲਦੇ ਅਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ।

ਹੁਣ ਪਾਠਕ ਸੋਚਣ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ “ਕਰਿ” ਅਤੇ “ਕਰੁ” ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਪਤਾ ਸੀ? ਇਹ ਵਿਆਕਰਣਕ ਸੂਝ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਰਫ “ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਜੁੜੇ” ਹੋਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦਾ ਖਾਸ ਤੌਰ ’ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਅਧਿਐਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ’ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਦਾ ਫਰਕ ਮਿਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹਰਸ੍ਰ (ਛੋਟੇ) ਸ੍ਰ ‘ਇ’ ਜਾਂ ‘ਉ’ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਇਹ ਸ੍ਰ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤਾਂ ਜਾਂ ਇਹ ਬੋਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਜਾਂ ਦੀਰਘ (ਲੰਮੇ) ਸ੍ਰ ‘ਈ’ ਜਾਂ ‘ਊ’ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। “ਸਤਿਨਾਮੁ” (ਸਤਿ + ਨਾਮੁ) ਨੂੰ ਲੋਕ “ਸਤਨਾਮ” ਬੋਲਣਗੇ। ਜੇ ਉਹਨਾਂ ’ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਸਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਔਂਕੜ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਬੋਲੋ ਤਾਂ “ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਜੁੜੇ” ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਾਠਕ ਵੀ “ਸਤੀਨਾਮੁ” ਬੋਲਣਗੇ, “ਸਤਨਾਮ” ਅਤੇ “ਸਤੀਨਾਮੁ” ਦੋਵੇਂ ਉਚਾਰਣ ਮੂਲ ਪਾਠ ਤੋਂ ਇੱਕੋ ਜਿੰਨੇ ਦੂਰ ਹਨ। ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੱਖਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗ਼ਲਤ ਉਚਾਰਣ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਏ ਵਿਆਕਰਣ, ਉਚਾਰਣ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਢਾਂਚੇ ਕਾਰਨ ਹੈ। “ਸੈਭੰ” ਦਾ ਉਚਾਰਣ “ਸੈਬੰ” ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਹਦੇ ਉਚਾਰਣ ਵਿਚ ਕਈ ਲੋਕ (ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਮਸਕੀਨ ਸਮੇਤ) ਹਿੰਦੀ ਦੇ ‘ਖੰ’ ਵਰਗੀ ਮਹਾਂਪ੍ਰਾਣ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਗੁਰੂ

ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਵੀ ਇਹੋ ਸੀ। ਪਰ ਇਹਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ‘ਭ’ (“ਭਰਾ”) ਸ਼ਬਦ ਵਾਲੇ ‘ਭ’ ਦੀ ਆਵਾਜ਼) ਨਾਲ ਬੋਲਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹੈ, ਅੱਜ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਾਲਾ ‘ਭ’ “ਭਰਾ” ਸ਼ਬਦ ਦੇ ‘ਭ’ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਚਾਰਣ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ‘ਖ’ ਦੇ ਵੱਧ ਨੇੜੇ ਹੈ।

ਇਹ ਕੂੜ ਦਲੀਲ ਜਾਂ ਤਾਂ ਨੂਰ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਉਹ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਕਿਸੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਵਾਂਗ ਸੱਚ ਨੂੰ ਤਰੋੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਛਪਵਾਉਣ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਨੂਰ ਦੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ

“ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇਸ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਵਿਹੁਣਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਉਸ ਬਹੁਤੇ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਅਭਿਜ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਦਾ ਮੱਧਕਾਲ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਲਗਾਤਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ।” - ਨੂਰ

ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਨੂਰ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤਬਾਜ਼ ਫ਼ਖਰ ਜ਼ਮਾਨ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸੱਦ ਕੇ ਸਨਮਾਨਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਮਿਲੈਨੀਅਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨਾਵਲਿਸਟ ਦੱਸਿਆ। ਇਸੇ ਫ਼ਖਰ ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ 1992 ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਸਨ - “ਅਸੀਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਕਿਉਂ ਵਰਤੀਏ? ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਲਾਮ ਫ਼ਰੀਦ ਤਕ ਦੇ ਸਾਡੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਰੀ ਲਿਖੀ। ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਕਿਉਂ ਅਪਣਾਈਏ?” ਫ਼ਖਰ ਜ਼ਮਾਨ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕੀ ਫ਼ਖਰ ਜ਼ਮਾਨ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ “ਅਭਿਜ” ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਪਿਛਲੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਨਾਵਲਿਸਟ ਬਣੇ? ਜਾਂ ਚੰਗੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਬਣਨ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ? ਮੈਂ ਇਸ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਹਿਤ ਮੇਰਾ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਹਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਪਾਠਕ ਖੁਦ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਸਿਆਸਤਬਾਜ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਈਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਹਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦਾ ਝੂਠਾ ਚੋਲਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦਾ ਮੁਖੌਟਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਫੁੱਟ ਅਤੇ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਚੌਧਰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਫੁੱਟ ਧਰਮ (“ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਦੀਕਸ਼ਾ”), ਭਾਸ਼ਾ, ਲਿਪੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪਾਈ ਜਾਏ। ਨੂਰ ਕਸ਼ਟ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਝ ਹਿੰਦੂ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਫਿਰਕੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਨਿਰਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮਸਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਦ ਵੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਝੁਕਾਓ ਪੰਜਾਬੀ ਵਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਸੱਜਣ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸ਼ੋਸ਼ਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਨੂਰ ਨੇ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਫ਼ਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ: 1978 ਤੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ। ਮਾਨਚੈਸਟਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਲਿੰਗੁਇਸਟਿਕਸ (ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ) ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਪੀ-ਐਡ. ਡੀ ਕੀਤੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਕਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ *Colloquial Panjabi* ਅਤੇ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ।

